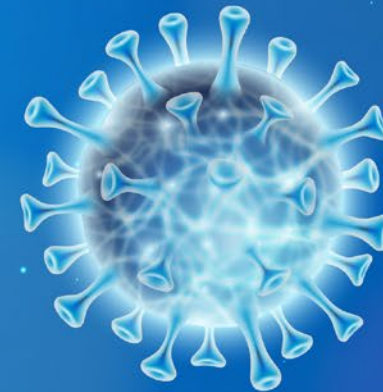

UNITED NATIONS
MONTENEGRO

Brza procjena socijalnog
uticaja epidemije
COVID-a-19 u Crnoj Gori
April - Jun 2020.

CILJ, PODACI I METODE

- **Cilj:** dublje istražiti uticaj rastuće krize na najranjivije grupe, identifikovati „nove“ grupe u društvu koje najviše trpe usljed krize, kao i ranjivosti društva u cjelosti.
- **Mješovite metode istraživačkog procesa:**
  - ✓ Nacionalno reprezentativno istraživanje javnog mnjenja (veličina uzorka: **R1 - 1.021 ispitanik, R2 - 1.004 ispitanika**)
  - ✓ Kvalitativno istraživanje
    - ✓ Fokus grupe
    - ✓ Anketa putem platforme U-Report
    - ✓ Intervjui s pripadnicima ranjivih grupa
  - ✓ Analiza sekundarnih podataka: NVO, pružaoci usluga, mediji, izvještavanje javnog sektora
  - ✓ Analiza podataka iz administrativnih izvora.
- **Konsultacije sa NVO partnerima**
- Vremenski okvir: **14-30 april i 8-30. jun 2020. godine**
- Etički standardi

VIŠE OD 4.000 ISPITANIKA U DVIJE ETAPE ISTRAŽIVANJA

Anketa putem platforme U-Report za adolescente (R1 - 505 ispitanika; R2 - 344 ispitanika),

Fokus grupe (37 ispitanika),

Intervjui s pripadnicima ranjivih grupa (R1 - 420 ispitanika; R2 - 380 ispitanika uključujući LGBTI zajednicu),

Roditelji/staratelji u slučaju djece (R1 - 278 ispitanika; R2 - 160 ispitanika),

Nadležni organi vlasti i organizacije civilnog društva u slučajevima kada je neposredni kontakt bio nemoguć (28 ispitanika),

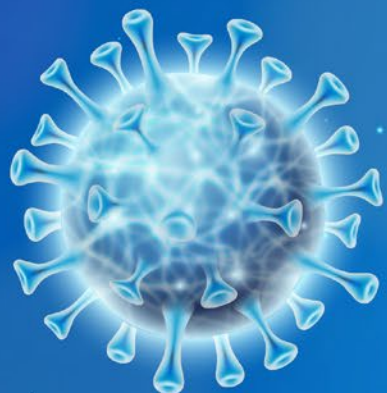
Sekundarno prikupljanje podataka, uključujući izvještavanje iz medija i dostupne informacije iz postojećih dokumenta,

Podaci iz Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (socijalni karton) u vezi sa zahtjevima građana za jednokratnu materijalnu pomoć.

PREKO 30 PARTNERA PODRŽALO PRIKUPLJANJE PODATAKA

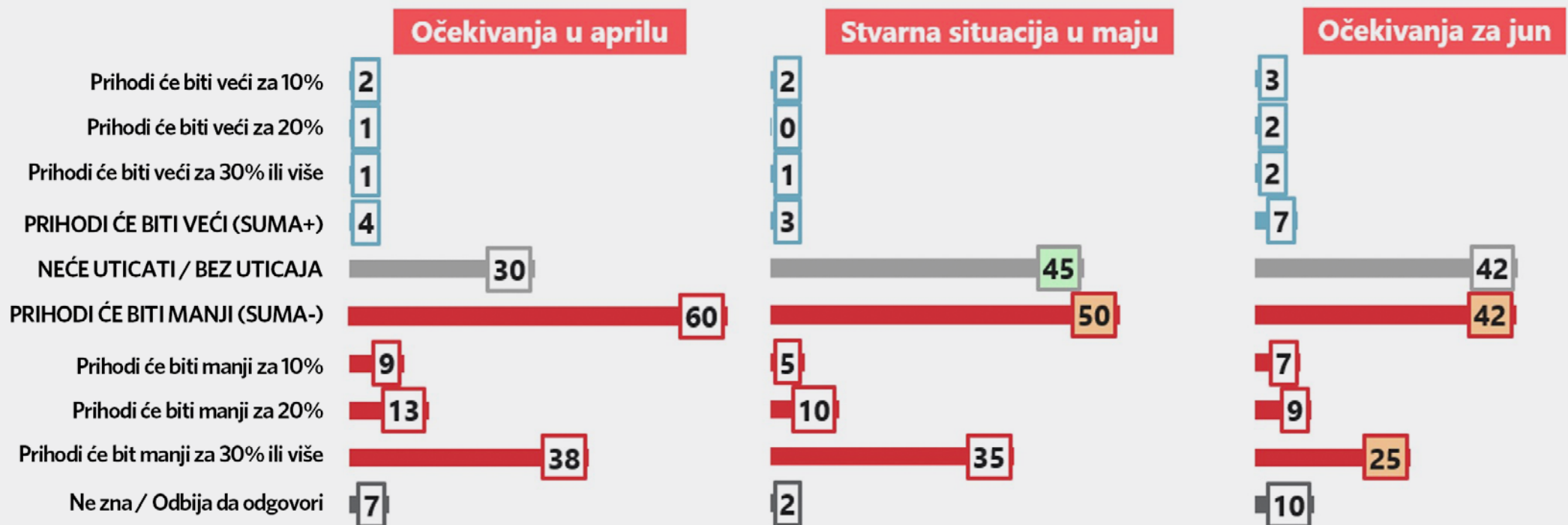
Ministarstvo pravde, Institucija zaštitnika ljudskih prava i sloboda, Uprava policije, Savjet za građansku kontrolu rada policije, Centar za socijalni rad Nikšić, Centar za socijalni rad Mojkovac, Centar za socijalni rad Berane, Centar za socijalni rad Cetinje, JU Dom starih „Grabovac“ Risan, Centar za socijalni rad Kotor, Centar za socijalni rad Bar, Dnevni centar za djecu sa smetnjama u razvoju i osobe s invaliditetom Pljevlja, NVO Udruženje mladih sa hendikepom, NVO Phiren Amenca, NVO Centar za romske inicijative, Centar za djecu i omladinu „Ljubović“, NVF Građanska alijansa, NVO Juventas, Crveni krst Crne Gore, NVO Roditelji, NVO Porodični centar, NVO Centar za prava djeteta, NVO Specijalna Olimpijada, NVO Pedagoški centar Crne Gore, NVO Centar za ženska prava, NVO SOS Podgorica, NVO SOS Nikšić, NVO Sigurna kuća za žene, NVO Queer Montenegro, NVO LGBT Forum Progres, NVO Spektra i NVO Stana i UNICEF-ova Laboratorija inovacija za mlade.

Uticaj COVID-a-19 na opštu populaciju

Percepcija uticaja koronavirusa na finansijsku situaciju

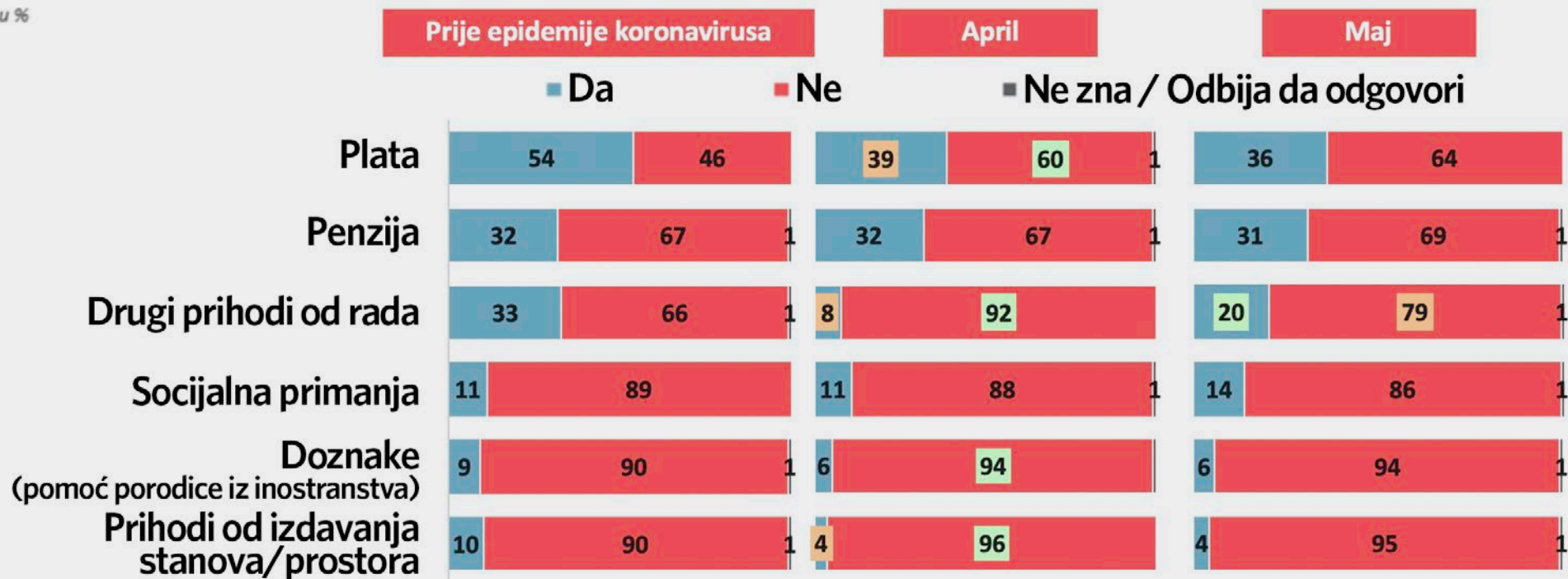
- **Perpepcija** ispitanika iz aprila se **poklopila sa realnim uticajem** koronavirusa u maju, sa manjim odstupanjima. U junu, 42% ispitanika očekuje dalje smanjenje prihoda.
- U junu, 25% ispitanika pribojava se **smanjenja prihoda** za više od 30%.

Stabilnost prihoda

- 15pp ispitanika prijavljuje **niži redovni prihod od plate** u aprilu, a 18pp u junu.
- 25pp ispitanika prijavljuje **niži prihod od drugih oblika rada** u aprilu. Drugi prihodi od rada su porasli u maju, ali nisu dosegli nivo prije epidemije (-13pp).

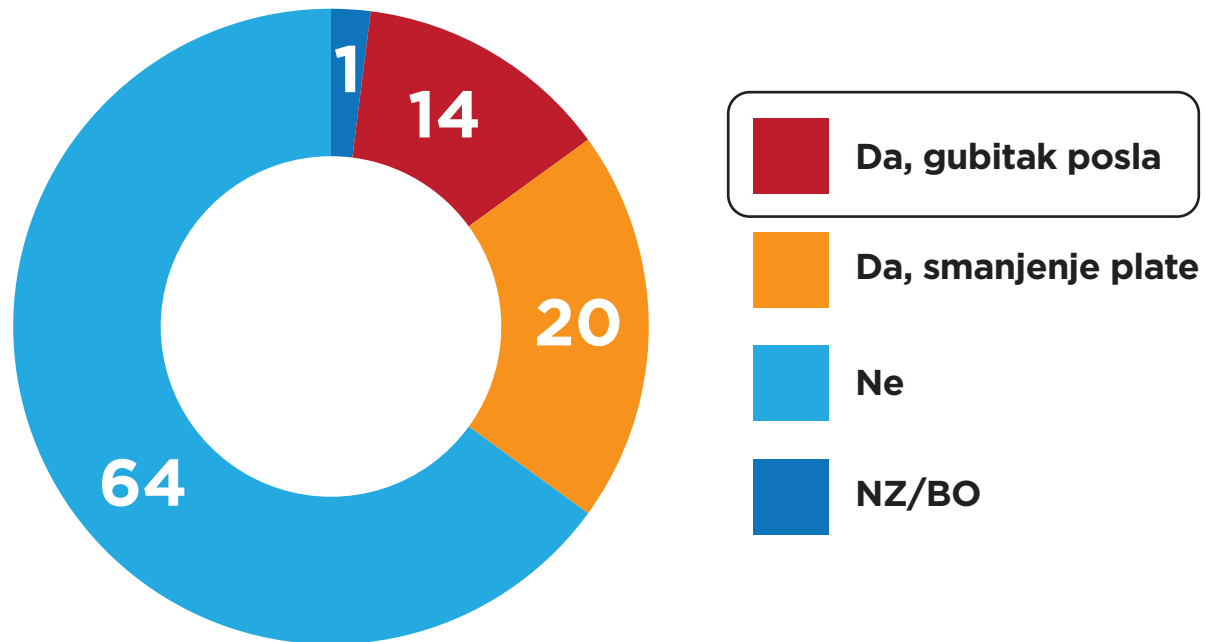
Podaci su u %

Uticaj koronavirusa na radni status članova domaćinstva

Da li je situacija sa epidemijom Covid-19 uticala na Vaš status zaposlenja?

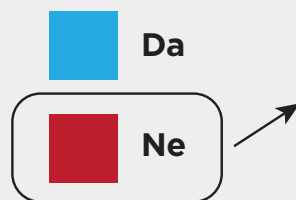
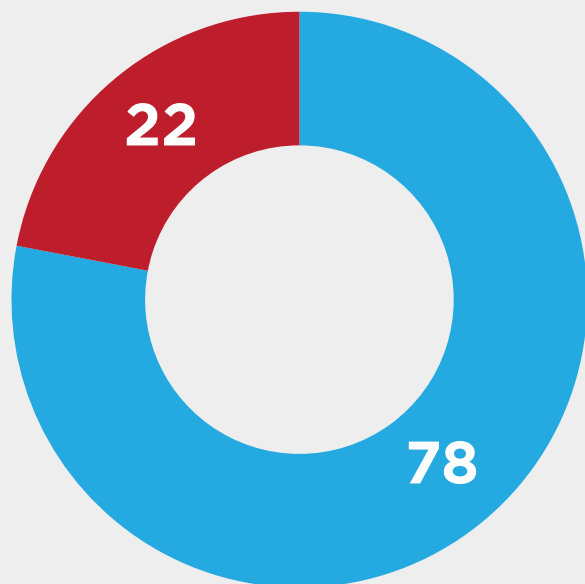

- 14% ispitanika navodi da su **ostali bez posla** (najčešće zaposleni u uslužnim djelatnosti pružanja hrane i smještaja i građevinarstvu).
- Dodatno, 20% ispitanika prijavljuje **umanjenje plate** (najčešće zaposleni u trgovinama neprehrambenih proizvoda)

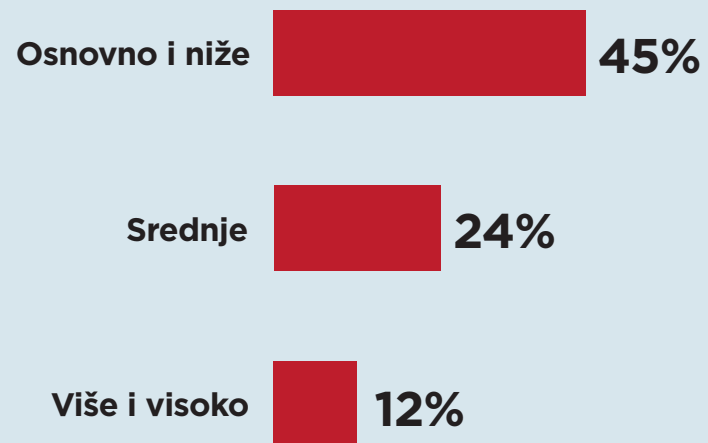
Povećana **ranjivost**

- **22%** ispitanika navodi da im **porezi i doprinosi za rad nisu plaćeni**.
- Najviše pogođeni zaposleni nižeg stepena obrazovanja.

A da li trenutno imate plaćen radni staž
(penziono i zdravstveno osiguranje, tj.
plaćeni porezi i doprinosi)?

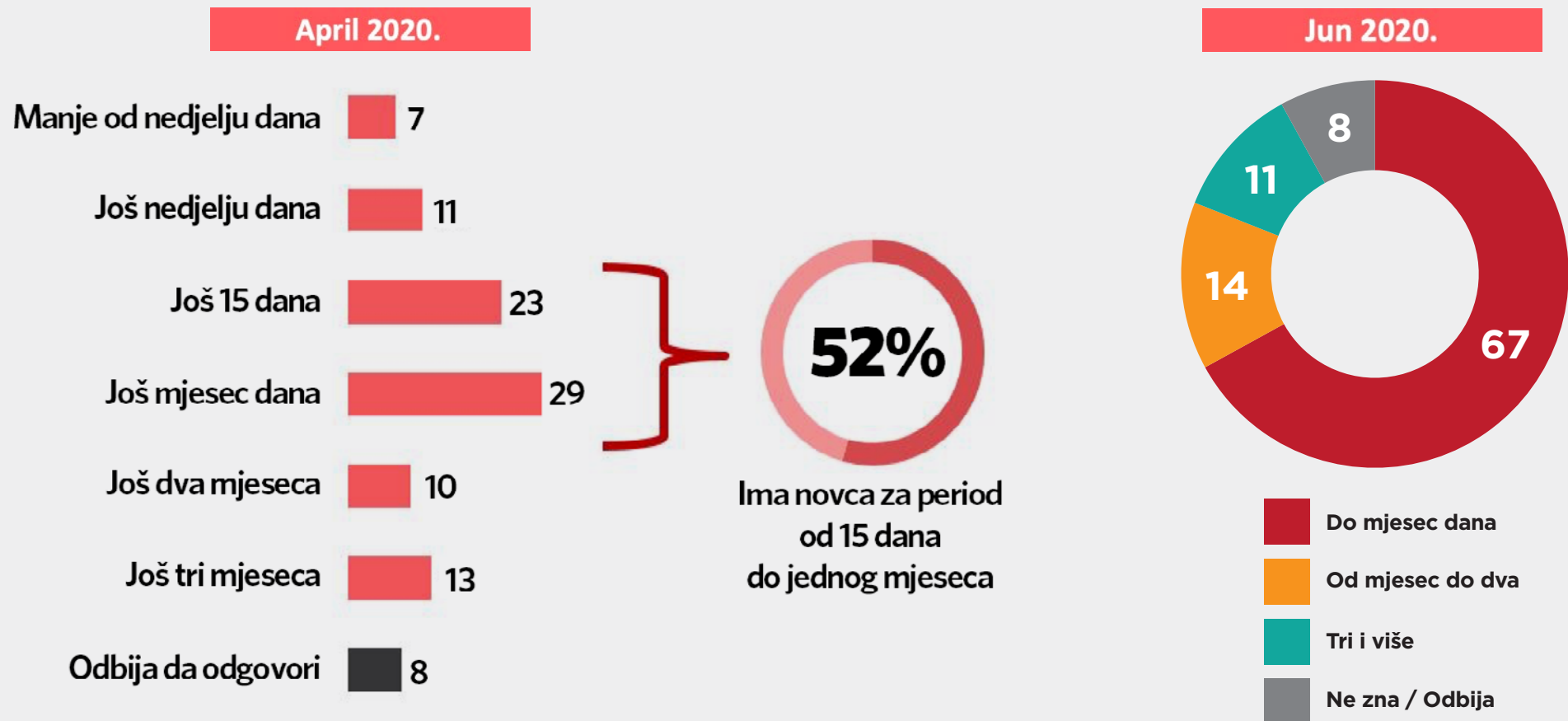
Obrazovanje - Nije plaćen radni staž

Otpornost domaćinstava

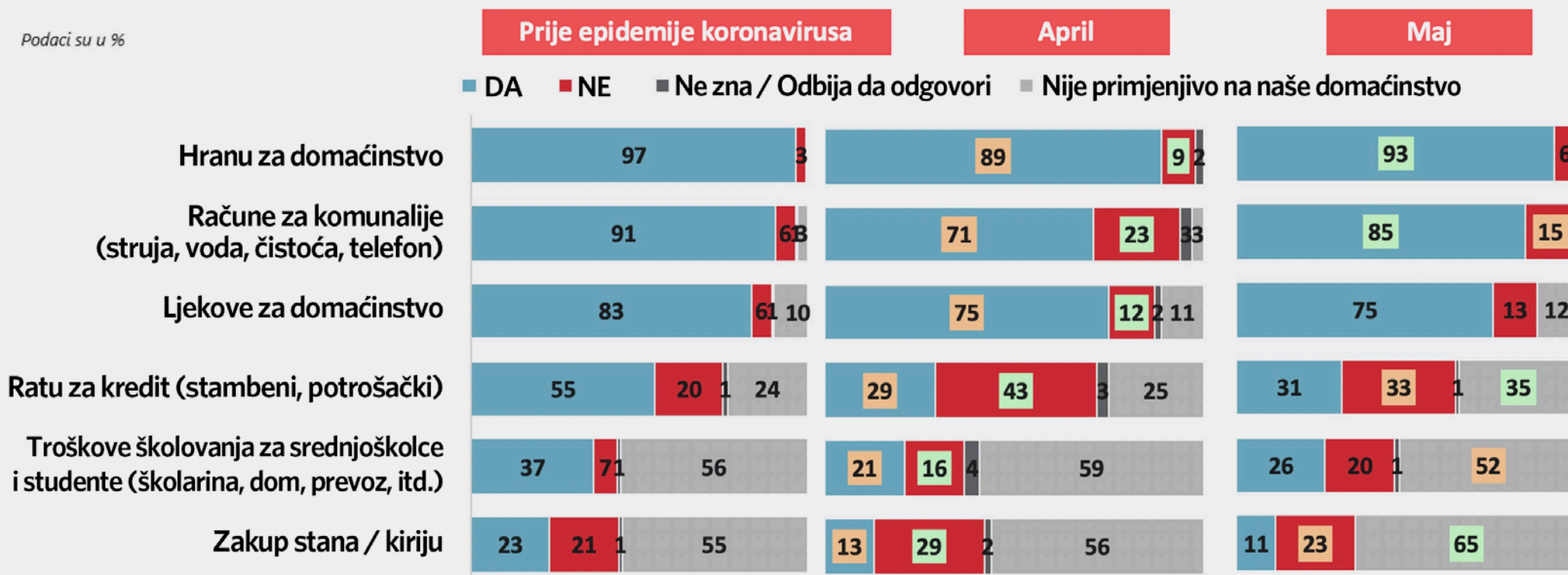
- U aprilu, približno polovina ispitanika vjeruje da njihovo domaćinstvo može, sa postojećim novcem i zalihama, **da zadovolji svoje osnovne potrebe** između **dvije nedjelje i mjesec dana**, pod trenutnim okolnostima.
- U junu, procenat je porastao na 67%, što ukazuje na povećanu otpornost i nastavak ekonomskih aktivnosti.

Mogućnost domaćinstava **da priušte različite troškove**

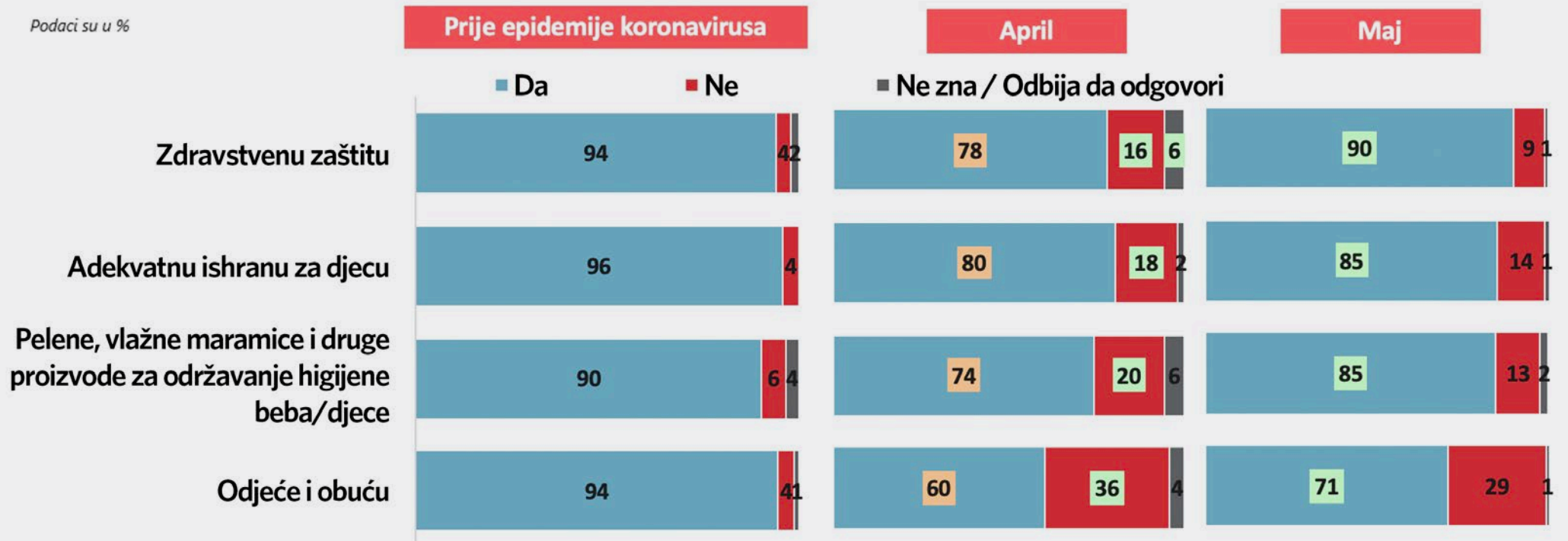
- Domaćinstva **sada mogu da priušte manje** nego što su mogla prije pojave epidemije, kada je riječ o osnovnim potrebama, poput **hrane i lijekova**.
- Došlo je do **blagog poboljšanja u maju**.
- **Najteže se mogu priuštiti troškovi** vezano za: **rate za kredit, računi za komunalije, zakup stana i troškovi školovanja.**

Podaci su u %

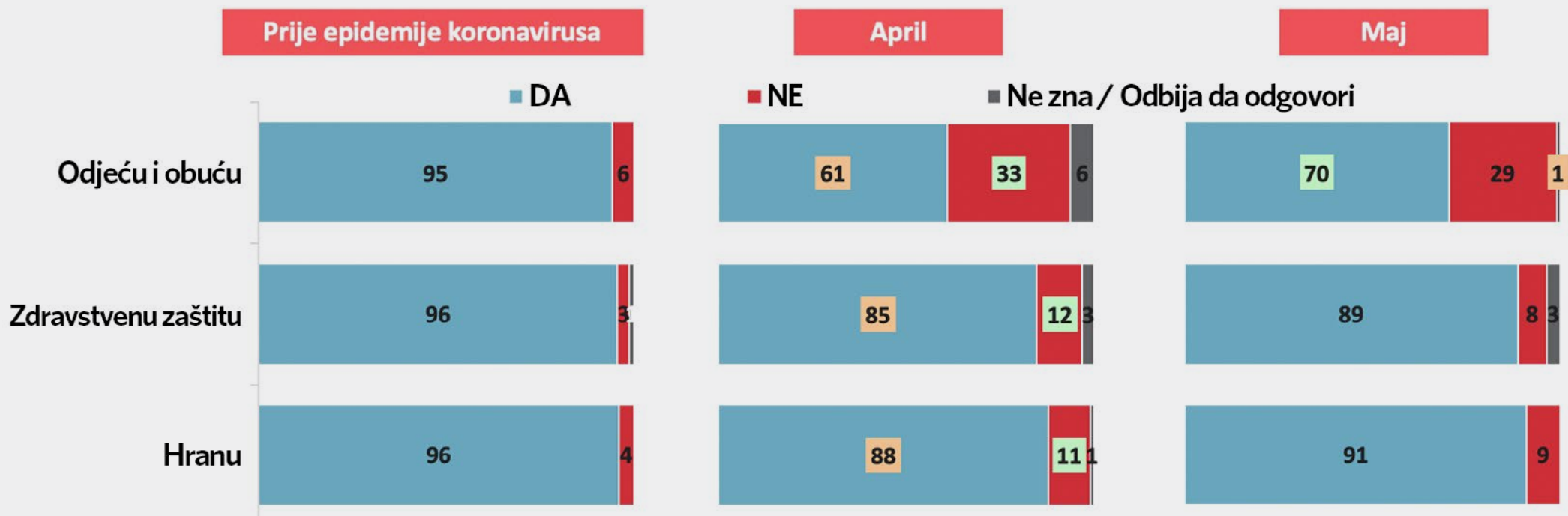
Mogućnost domaćinstva **da priušti proizvode za djecu 0-6**

- Podaci ukazuju na određena poboljšanja u maju, premda domaćinstva **ne mogu da priušte** ono što su mogla prije pojave epidemije.

Mogućnost domaćinstava **da priušti proizvode za djecu 6-18**

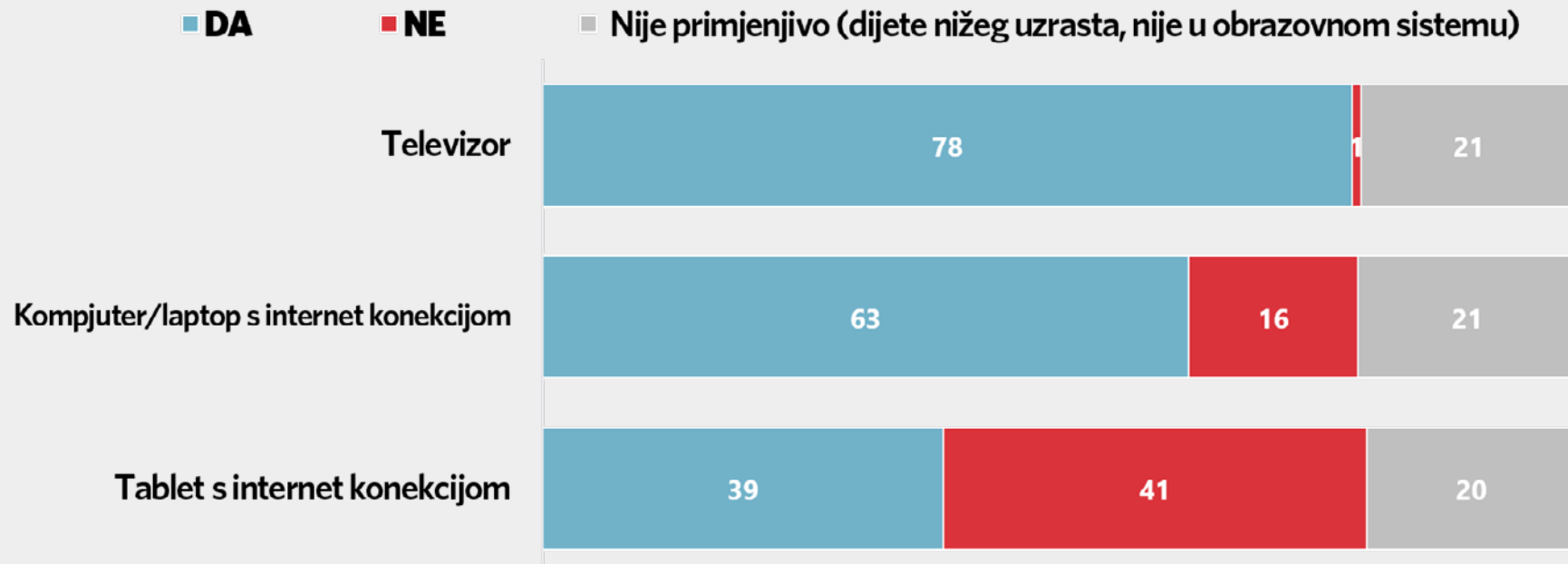
- Podaci ukazuju na određena poboljšanja u maju, premda domaćinstva ne mogu da priušte ono što su mogla prije pojave epidemije.
- Skoro 30% domaćinstava ne može da priušti odjeću i obuću za djecu.

Tehnički uslovi u domaćinstvu **nephodni da bi dijete moglo pratiti obrazovni program na daljinu**

Domaćinstva s djecom **mlađom od 18 godina**:

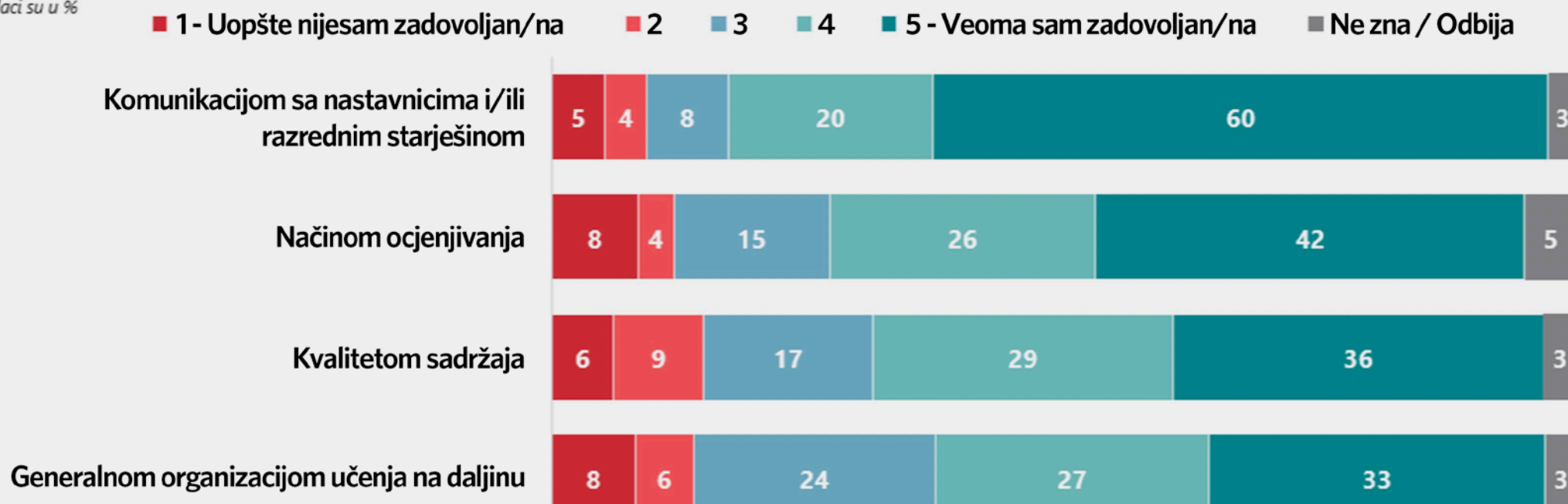
- **78%** posjeduje televizor,
- **63%** posjeduje računar/laptop sa internet vezom,
- **39%** ima tablet sa internet vezom.

Zadovoljstvo aspektima učenja na daljinu

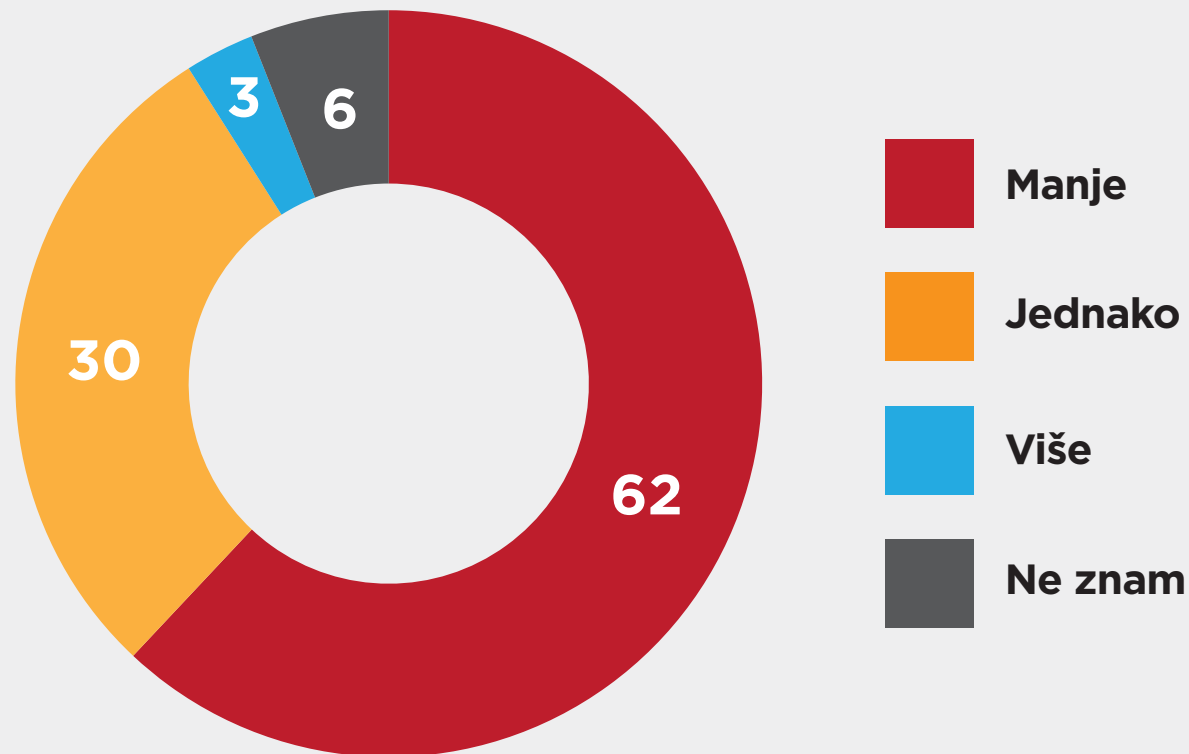
- 60% djece koja su učestvovala u učenju na daljinu ističe **komunikaciju sa nastavnicima/razrednim starješinom** kao najbolji aspekt ovog procesa.

Podaci su u %

Percepcija roditelja o **ishodima učenja na daljinu**

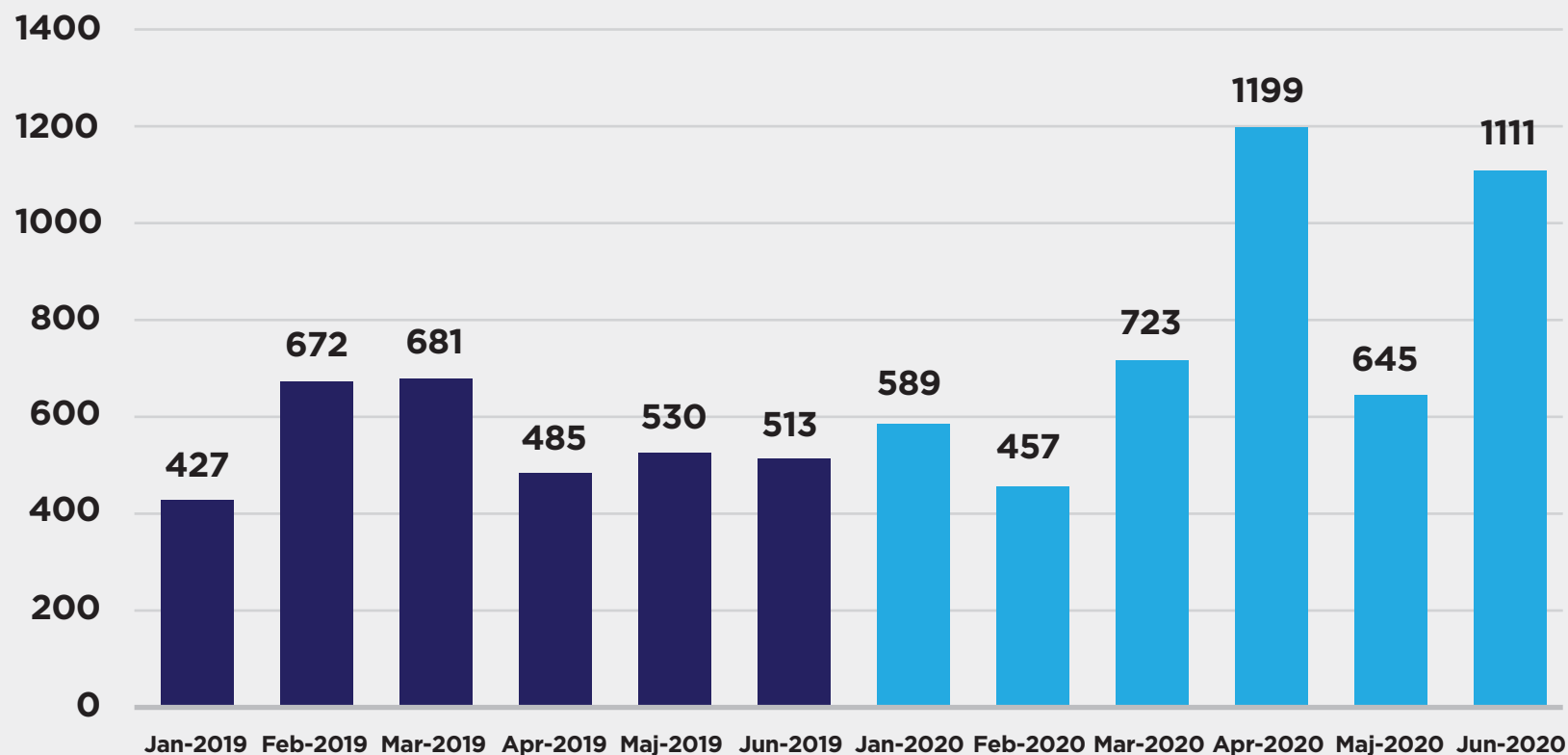
- 62% roditelja čija su djeca učestvovala u procesu učenja na daljinu smatraju da su djeca stekla **manje znanja** nego što bi to bio slučaj u redovnoj nastavi.

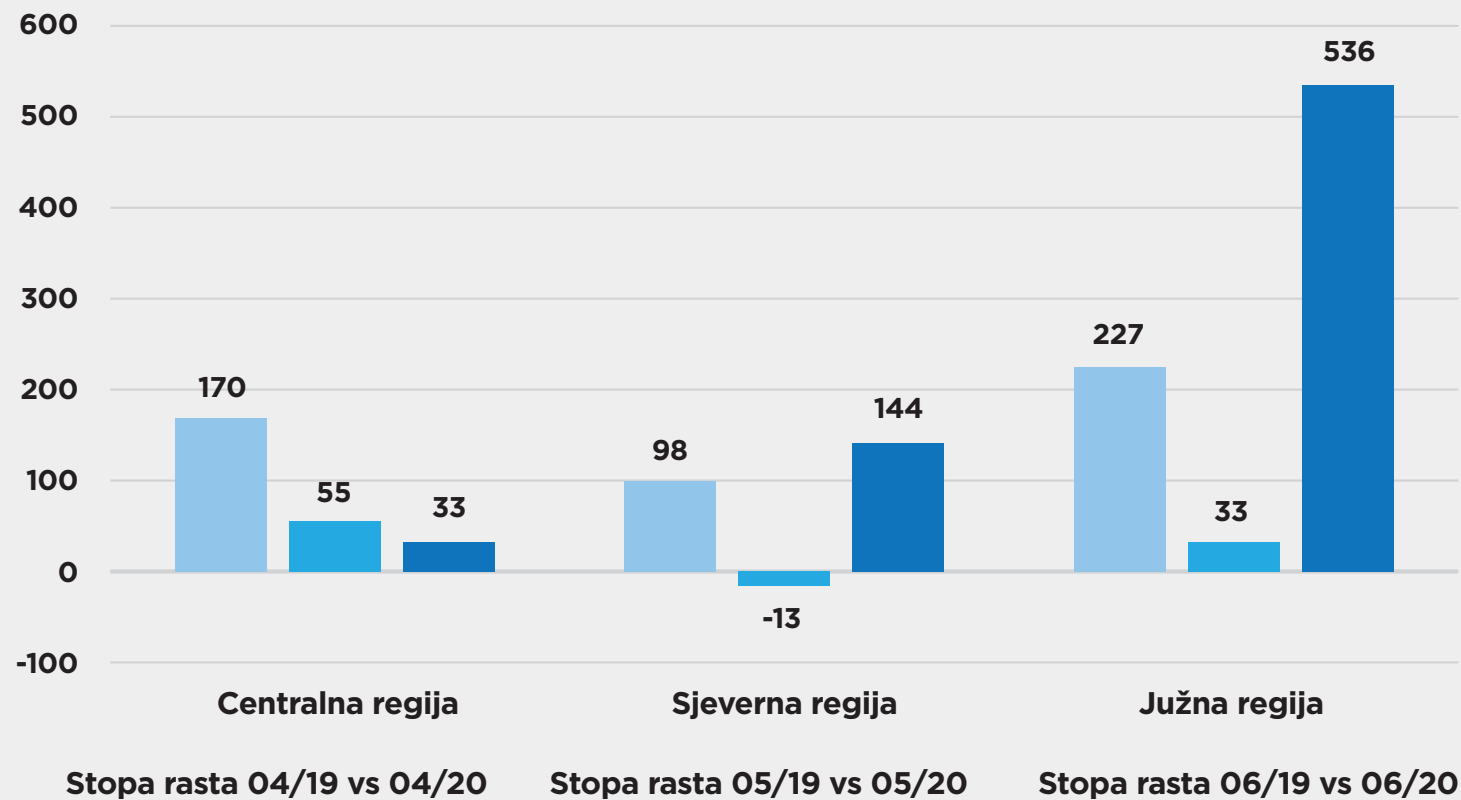
Podaci iz Integrisanog informacionog sistema socijalne zaštite

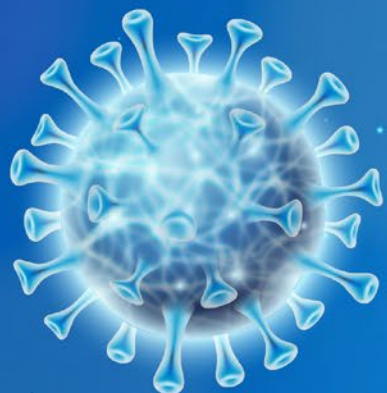
- Broj **zahtjeva za jednokratnom novčanom pomoći** prati tok epidemije. Najveći broj zahtjeva zabilježen je u aprilu, tokom maja bilježi se pad broja zahtjeva usljed povećane ekonomske aktivnosti, da bi tokom juna ponovo došlo do porasta broja zahtjeva.
- Kategorija **radno sposobnih** (41–67godishte) je **najviše pogođena krizom**, i oni čine 60,17% od svih podnosilaca zahtjeva u martu, odnosno 56,38% u aprilu i 56,62% u junu.

Regionalna distribucija zahtjeva

- Najveći porast broja zahtjeva tokom aprila i juna 2020 god., zabilježen je u južnoj regiji.
- Ovo je pokazatelj da je kriza najteže pogodila najrazvijenija područja .

Uticaj COVID-a-19 na ranjive grupe

Uticaj COVID-a-19 na djecu

URGENTNE POTREBE:

- **Hrana i pristup internetu** za učenje na daljinu – porodice koje primaju materijalno obezbjeđenje,
- **Hrana, higijenski proizvodi i pomoć u učenju**, dok je, nakon ublažavanja mjera, dominantna potreba za **hranom i redovnim obrocima** – romske porodice,
- Mogućnost **izlaska na svjež vazduh, fizikalna terapija i druženje** s vršnjacima – djeca sa smetnjama u razvoju,
- **Hrana, sport** i druženje s vršnjacima. **Sport i druženje** su ostale dominantne potrebe i nakon prvog talasa – djeca u hraniteljskim porodicama,
- **Hrana**, pristup internetu i **uređaji za učenje na daljinu** – jednoroditeljska domaćinstva i domaćinstva u kojima roditelj(i) ima(ju) istoriju upotrebe psihoaktivnih supstanci. Nakon završetka epidemije djeca imaju potrebu za **većim druženjem sa članovima porodice i vršnjacima** (domaćinstva u kojima roditelj(i) ima(ju) istoriju upotrebe psihoaktivnih supstanci), **kao i drugim roditeljem** (djeca koja žive sa jednim roditeljem).

Djeca se plaše same bolesti, zabrinuta su za zdravlje svojih roditelja, ili doživljavaju osjećaj dodatne anksioznosti, npr. vezano za nasilje u porodici.

Potvrđena je **potreba za psiho-socijalnom podrškom**.

“

„Osjećam njihovo nezadovoljstvo, jer ne mogu pratiti onlajn nastavu pošto nemaju laptop. Ranije kada nam je bio potreban računar, znali bismo otići kod prijatelja, ali sada je to nemoguće.“

*Samohrana majka,
34 godine, Kotor*

Uticaj COVID-a-19 na **adolescente i mlade**

Najpotrebnije javne usluge:

- **obrazovanje,**
- **zdravstvo,**
- **psihološka podrška/podrška mentalnom zdravlju i**
- **kulturi sadržaj on line.**

33,86% ispitanika u prvoj i 50,87% u drugoj etapi uopšte ne prati nastavu na televiziji.

Koriste onlajn alate (Edmodo, Moodle, Google Classroom...) i aplikacije za razmjenu poruka (koristi ih više od 95%).

60% adolescenata smatra da su tokom učenja na daljinu naučili manje nego što bi to bilo da je sprovedena klasična nastava.

- **Više od 75% ispitanika vjeruje da će se** tokom narednih 12 mjeseci **suočiti sa značajnim izazovima kada je riječ o pronalaženju posla** (bilo privremenog ili stalnog), i da ih plaši maturalni ispit ili upis na fakultet, kao i drugi talas korona virusa.
- I adolescenti i mladi **naglašavaju važnost mentalnog zdravlja** i smatraju da je **psihološka podrška** – uopšteno gledano – **nedovoljna**, a naročito za mlade ljude.

“

„Zaista sam se radovala što ću ove godine diplomirati, dobiti posao i konačno pomoći svojoj porodici. To bi bio moj način da im se zahvalim na podršci svih ovih godina. Sada nisam sigurna da ću uspjeti da dobijem posao u naredne dvije godine.“

*22-godišnja žena
iz Pljevalja*

Uticaj COVID-a-19 na **starije osobe**

- Stari strahuju za **svoje zdravlje**, ali strahuju i za **ekonomski uticaj krize**.
- **Osam od deset ispitanika** navodi da su im prihodi ostali na istom nivou.
- Potreba za dostavljanjem **hrane je prioritet**, a takođe i potreba za **higijenskim proizvodima i lijekovima**.
- Usluge od vitalnog značaja za starije su: **zdravstvene usluge, pomoć u kući i psihološka podrška**.
- Ispitanicima nedostaje **socijalna povezanost** i usluge dnevnih centara za stare.

Svih 11 dnevnih centara za stare zatvoreni su usljed pandemije, ali su institucije odmah prilagodile podršku: topli obroci i životne potrepštine dostavljaju se u domove korisnika.

„Imam sve što mi treba.“

79-godišnja žena koja živi u Domu starih u Risnu

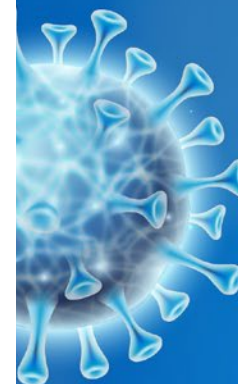
Uticaj COVID-a-19 na **osobe s invaliditetom**

- **Prihodi** su znatno **umanjeni** zbog krize i pojavljuju se poteškoće kako obezbijediti sredstva za život. OSI se suočavaju za **izazovima kod ostvarivanja prava** iz radnog odnosa i iz domena socijalne zaštite.
- Hitne potrebe: **hrana, higijenski proizvodi, sport i rekreacija, internet i pristupačne informacije.**
- Neophodno je obezbijediti: **kontinuitet i dostupnost zdravstvenih usluga, psihološka podrška i pomoć u pronalaženju posla.**
- Poštovanje **ljudskih prava za one koji žive u institucionalnom okruženju** od presudnog je značaja.

„Nijesam mogla da imam društveni život i to mi je teško palo. Bio je prisutan strah od finansijske bezbjednosti. A pozitivno ništa nema.“

25-godišnja žena, Rakite, Kotor

Uticaj COVID-a-19 na **žrtve rodno zasnovanog nasilja**

- **Povećan rizik od rodno-zasnovanog nasilja** usljed epidemije COVID-19. Značajno je povećan broj poziva kao i zahtjeva za pomoć upućenih nacionalnoj SOS liniji.
- Epidemija je dodatno uvećala **faktore rizika**, poput povećanog straha i stresa, te poteškoće ekonomske prirode, koji utiču dodatno na povećanje **stepena rodno-zasnovanog nasilja**.
- Smanjeni međusektorski i multidisciplinarni odgovor na rodno-zasnovanog nasilja bio je vidljiv tokom čitavog perioda opšteg zatvaranja. Došlo je do smanjenja **sistemske podrške žrtvama** tokom trajanja mjera ograničenog kretanja.
- Epidemija je otkrila izazove i prostor za razvoj **uzajamnog povjerenja** kako bi se osiguralo efektivnije **upravljanje, koordinacija i saradnja** između svih aktera koji pružaju podršku žrtvama rodno-zasnovanog nasilja.

„Izgubila je posao zbog mjera zatvaranja. Više nije mogla da priušti stan. Bez posla, s djetetom u rukama, u strahu od nasilnog bivšeg partnera, nije imala kuda osim da se vrati u naše sklonište, gdje je bila smještena mjesecima.

Potrebno je da nadležni prepoznaju ovu vrstu proširene podrške žrtvi rodno-zasnovanog nasilja i složenost situacije koja proizlazi iz konteksta pandemije COVID-19, između ostalog i kroz nadoknadu troškova smještaja i ovog tipa podrške.”

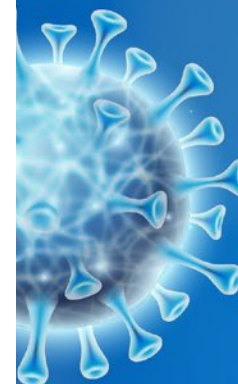
Aktivistkinja NVO koja radi u skloništu

Uticaj COVID-a-19 na **djecu svjedoke/žrtve nasilja**

- **MICS 2018**: 66% (generalna populacija) i 64% (Romska naselja) djece starosti od 1-4 god, pretrpjela su neku vrstu fizičkog ili psihološkog nasilja od strane odraslih članova domaćinstva.
- Centri za socijalni rad i NVO koje pružaju podršku žrtvama nasilja u porodici ističu **povećanje poziva/zahtjeva za podrškom u poslednja tri mjeseca**.
- Jedan CSR navodi da su registrovani novi slučajevi nasilja u porodici.
- Zabrinjava što **djeca žrtve/svjedoci nasilja u porodici nisu vidljiva**.
- CSR se suočavaju sa povećanim obimom posredovanja zbog narušenog odnosa bivših supružnika, čija djeca sudskom odlukom borave kod jednog od roditelja.

Psiho-socijalni uticaj karantina, izolacije, stigmatizacije, prekida rutine, društvenih veza i obrazovanja može imati izuzetno negativan uticaj na psihu djeteta.

Uticaj COVID-a-19 na **domicilne Rome**

- Negativan uticaj na životni standard: Većina porodica ili je u **potpunosti izgubila prihode** ili su prihodi **značajno umanjeni**. Primijećene su poteškoće u vezi mogućnosti plaćanja zakupa stana i mjesečnih računa.
- Hitno potrebna: **hrana, higijenski proizvodi, lijekovi, odjeća, smještaj i finansijska podrška za plaćanje računa**.
- Neophodne usluge su: **zdravstvena zaštita, narodna kuhinja, pomoć u pronalaženju posla i pristup relevantnim informacijama i psihološka podrška**.
- Svega **polovina domaćinstava** ima pristup **internetu** a samo 15% posjeduje **računar**. Učenje na daljinu predstavlja izazov, povećava rizik **socijalne isključenosti** romske i egipćanske djece.

“

„Živim sa suprugom i troje djece u stanu bez struje i hrane. Tokom virusa korone nisam imao mogućnost da radim što nam je dodatno otežavalo uslove za život. Primili smo pakete hrane, međutim ne dovoljno. Sada redovno posjećujem gradske kontejnere ne bih li pronašao milostinju.“

*41-godišnji muškarac,
romsko naselje, Podgorica*

Uticaj COVID-a-19 na **izbjeglice (azilante), tražioce međunarodne zaštite i osobe bez državljanstva (u riziku od apatridije)**

- Na početku epidemije 77% izbjeglica (azilanata), stranaca koji traže međunarodnu zaštitu i osoba u riziku od apatridije izgubilo je posao/ prihode. Situacija se donekle popravila sa postepenim otvaranjem zemlje. Ipak, na kraju maja, 60% izbjeglica (azilanata), stranaca koji traže međunarodnu zaštitu i osoba u riziku od apatridije su bili i dalje bez posla ili mogućnosti da stiču prihod.
- Na kraju maja, izbjeglice (azilanti), stranci koji traže međunarodnu zaštitu i osobe u riziku od apatridije su **uglavnom zabrinuti za ekonomske rizike, zbog negativnih posljedica epidemije COVID-19, dok brige vezane za zdravlje nisu više dominantne.**
- Romske i egipćanske izbjeglice suočavaju se sa izazovima u pogledu socijalnog distanciranja zbog **neuslovnih i prenaseljenih smještajnih kapaciteta.**

“

“Moja situacija je veoma teška. Ne mogu da izađem iz svog smještaja kako bih radio i ostvario neki prihod. Moja porodica sada gladije. Hitno su mi potrebni lijekovi, jer moje dijete ima epilepsiju.”

*24-godišnji muškarac
iz Berana, osoba u riziku
od apatridije*

Uticaj COVID-a-19 na **migrante** (sezonske radnike, strance)

- Prihodi određenog broja radnika-migranata su **značajno umanjeni** (20% ispitanika) ili **potpuno umanjeni** (20% ispitanika), na osnovu informacija prikupljenih u drugom krugu RSIA.
- Mnogi radnici-migranti – posebno **manje kvalifikovani radnici** – žive **u neuslovnim stambenim objektima koje dijele sa velikim brojem ljudi**, gdje je rizik od zaraze veći.
- Najnužnije potrebe radnika-migranata odnose se na **higijenske potrepštine** (21%), **hranu** (21%) i potrebu za **internetom** (19,4%)- kao sredstvo brzog, efikasnog i preciznog informisanja.
- Na osnovu informacija prikupljenih tokom obje faze istraživanja, zabilježeno je da radnici- migranti imaju najveći strah od **zdrastvenih problema i ekonomskih posljedica** prouzrokovanih epidemijom.

„Šta će se dogoditi ako poslodavac ne bude mogao da priušti da uplati potrebne poreske doprinose za produženje moje radne dozvole? Šta će se desiti sa mnom, da li moram da napustim Crnu Goru?”

45-godišnja žena koja trenutno živi u Podgorici, strankinja s privremenim boravkom

Uticaj COVID-a-19 na **lica koja se nalaze u pritvoru i zatvoru**

Rizik od širenja COVID-a-19 među ovom grupom posebno je visok zbog:

- **Neadekvatnih uslova u policijskim pritvorskim ćelijama** (nedostatak vode, sapuna i nedovoljan broj kreveta).
- **Prenatranosti** istražnog zatvora u Podgorici (u kome boravi 19% više osoba u odnosu na kapacitet, riječ je isključivo o punoljetnim licima).
- Nedovoljno vještina od strane stručnih radnika da se potpuno adaptiraju na krizne situacije i u tom smislu pruži djeci adekvatnu podršku tokom izolacije u **vaspitnoj ustanovi nezavodskog tipa Ljubović**.

U Centru za djecu i omladinu „Ljubović“ nedostaje oprema za učenje na daljinu za osam maloljetnika kojima je izrečena institucionalna mjera upućivanja u vaspitnu ustanovu nezavodskog tipa.

Uticaj COVID-a-19 na **LGBTI osobe**

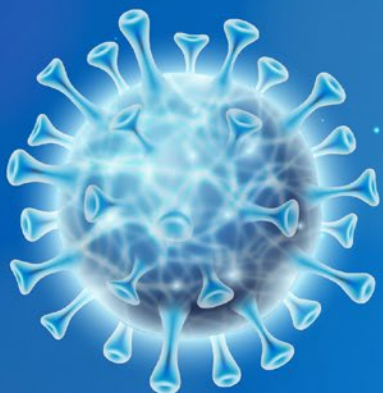

“Ovaj period je bio jedan od najtežih u mom životu. Zbog zabrane kretanja prinuđena sam da provodim slobodno vrijeme kući, sa homofobnom i često nasilnom porodicom. Zbog toga, čak i u okviru kuće, vrijeme provodim u svojoj sobi, što faktički može značiti izolaciju u izolaciji. Članovi moje porodice su uslijed finansijskih poteškoća nervozniji nego inače, i to dodatno utiče na verbalno nasilje koje od njih doživljam uslijed svog seksualnog identiteta.”

19-godišnja žena, Berane

- **50% LGBTI** osoba je ili u potpunosti **izgubilo svoje prihode** ili su ti prihodi **smanjeni** za više od 50%.
- Gubitak prihoda predstavlja gubitak ekonomske nezavisnosti, i povećani **rizik da LGBTI osobe postanu beskućnici, ili da se moraju vratiti u primarnu porodicu i okruženje** koje ih ne prihvata.
- Nije precizirano za koliko, ali povećan je broj prijavljenih slučajeva **nasilja** nad LGBTI osobama.
- Negativni uticaj na **mentalno zdravlje** uslijed smanjene vršnjačke podrške i drugih usluga savjetovanja.

Opšte preporuke

P1. Neophodno je nastaviti s praćenjem stanja ranjivih grupa i osigurati njihovo **direktno uključivanje** u osmišljavanje odluka koje ih se tiču. Prioritet treba dati **pružanju usluga** od kojih zavisi dostojanstven život ovih grupa.

P2. Nastaviti s pružanjem podrške u vidu **prehrambenih artikala, higijenskih paketa** prilagođenih potrebama, te neophodne **odjeće i obuće** za najugroženije grupe stanovništva, posebno za one koji su ostali bez izvora prihoda tokom epidemije. Tamo gdje je to potrebno, podršku proširiti i na **obezbjedivanje lijekova**.

P3. Osigurati stalnu **dostupnost i pristupačnost zdravstvenih usluga** – kako preventivnih tako i terapijskih – posebno za djecu, osobe s invaliditetom i izbjeglice (azilante), tražioce međunarodne zaštite i osobe u riziku od apatridije, migrante i starije osobe.

P4. Omogućiti **prilagođenu i intenzivnu podršku u vezi s obrazovanjem i opremom neophodnom za učenje na daljinu** djeci iz ranjivih grupa – posebno djeci iz romske zajednice, djeci izbjeglicama (azilantima), djeci sa smetnjama u razvoju, djeci koja su pogođena siromaštvom i djeci koja borave u ustanovama za smještaj (uključujući i centar „Ljubović“) – kako bi im se omogućilo da uče i nastave s obrazovanjem (npr. nadoknađivanjem izgubljene nastave).

P5. Posredstvom nadležnih institucija, pružiti **psihološku podršku ranjivim zajednicama**, posebno djeci i adolescentima, kao i starijim osobama, kako bi se spriječila pojava anksioznosti, stresa i problema mentalnog zdravlja. Neophodno je proširiti usluge psiho-socijalne podrške na daljinu, koristeći i konvencionalne (telefonske linije) i digitalne tehnologije. Gdje je to moguće, ovu bi podršku trebalo da prati i pojednostavljena obuka starijih osoba o korišćenju dostupnih IKT alata za komunikaciju (Vajber, Vocab, Skajp, Zum itd.).

P6. Nastaviti sa **subvencionisanjem ugroženih porodica** (posebno onih sa djecom školskog uzrasta) u plaćanju računa za struju i pretplate za usluge telefona/interneta, kao i u plaćanju zakupnine za korišćenje stambenog prostora, u skladu s ugovorima o zakupu.

P7. Nastaviti sa sprovođenjem **aktivne politike tržišta rada** i mjera usmjerenih na povećanje **mogućnosti zapošljavanja** onih koji su tokom epidemije izgubili posao i izvore prihoda, ali i mladih – kad situacija to dozvoli (privremeni/sezonski poslovi, stažiranje i mogućnosti stručne prakse, tj. učenja na radnom mjestu).

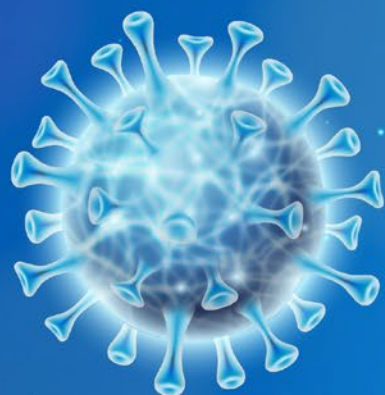
P8. Pažljivo pratiti evidentan **porast broja zahtjeva za finansijsku podršku** u skladu s dinamikom mjera koje se odnose na COVID-19, imajući u vidu da **pružanje ciljanog i adekvatnog nivoa podrške** može zahtijevati detaljnu analizu takvih zahtjeva (npr. uvid u porodičnu situaciju).

P9. Sprovoditi **kontinuirano i prilagođeno informisanje građana**, a posebno pripadnika ranjivih grupa, o servisima koji im stoje na raspolaganju za ublažavanje posljedice COVID-19 epidemije, radnom vremenu pružaoca usluga, te o drugim bitnim činjenicama. Ohrabriti ranjive grupe da koriste raspoložive servise.

P10. Pratiti pružanje i **omogućiti zaštitu prava osobama smještenim u ustanovama**, starima i djeci, kao i osobama u skloništima za žrtve rodno-zasnovanog nasilja.

P11. Uspostaviti blisku **komunikaciju i saradnju sa postojećim formalnim i neformalnim socijalnim mrežama** kao što su civilno društvo i grupe koje zastupaju ljudska prava, uključujući prava žena, tako da se podrže njihovi napori da pruže inicijalnu podršku i spriječe socijalnu izolaciju.

P12. Osigurati rodni balans u **tijelima za donošenje odluka**; uzimati u obzir ekspertske mišljenje i uvide onih koji imaju saznanja o iskustvima ranjivih grupa.

Specifične preporuke

DJECA

P13. Djecu je neophodno zaštititi od siromaštva i socijalne isključenosti **ciljanim i energičnim odgovorom sistema socijalne i dječje zaštite**, koji integriše materijalna davanja i kvalitetne, inkluzivne usluge.

P14. Osigurati da djeca, uključujući i djecu izbjeglice, odrastaju u sigurnom i brižnom okruženju, kroz jačanje usluga za **alternativno zbrinjavanje djece** bez roditeljskog staranja, djece žrtava porodičnog nasilja i druge ranjive djece (srodničko i nesrodničko hraniteljstvo, urgentno hraniteljstvo i specijalizovano hraniteljstvo za djecu sa smetnjama u razvoju).

P15. Nastaviti i proširiti usluge **psihološke podrške** djeci i mladima kroz linije za pomoć i druga sredstva.

P16. Obezbijediti **podršku roditeljima i starateljima** djece sa smetnjama u razvoju, posebno samohranim roditeljima i starateljima.

ADOLESCENTI I MLADI

P17. Osigurati **kvalitetno inkluzivno obrazovanje za adolescente**, što podrazumijeva ulaganje napora da se dopre i do onih koji nisu povezani putem digitalnih tehnologija, a pritom ojačati programe ovladavanja vještinama i programe sticanja istrajnosti (putem formalnih i neformalnih sistema obrazovanja i pružanja usluga).

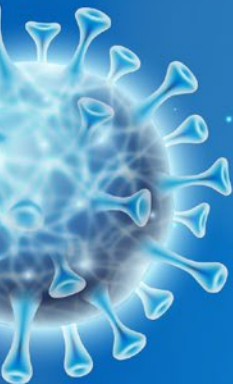
P18. Uložiti dodatne napore za **podršku zapošljavanju mladih**, uključujući privremene/sezonske poslove, stažiranje i mogućnosti stručne prakse, tj. učenja na radnom mjestu, kako bi se spriječilo da jedna generacija bude „izgubljena“ usljed krize izazvane COVID-om-19.

P19. Nastaviti napore u cilju **povećanja kvaliteta i standardizacije učenja na daljinu**, te balansiranja opterećenja učenika, kako bi sistem bio spreman da pruži kvalitetno obrazovanje mladima u slučaju nemogućnosti organizacije regularne nastave. Obezbijediti **više nastavnika** u pomoći učenicima u savlađivanju gradiva.

STARIJE OSOBE

P20. Proširiti distribuciju **hrane**, posebno **toplih obroka, sredstava za ličnu higijenu, lijekova i ostalih potrepština**, a organizovati je u skladu sa svim medicinskim pravilima postupanja, osiguravajući da pružaoci usluga na terenu budu obučeni za pravilnu upotrebu i odlaganje lične zaštitne opreme.

P21. Nastaviti s pružanjem **proširene usluge podrške na daljinu**, kroz stručno savjetovanje i neposrednu komunikaciju sa članovima zajednice, koristeći i konvencionalne (telefonske linije) i digitalne tehnologije. Gdje je to moguće, ovu podršku bi trebalo da prati i pojednostavljena obuka starijih osoba za korišćenje dostupnih IKT alata za komunikaciju (Vajber, Vocab, Skajp, Zum itd.).

OSOBE S INVALIDITETOM

P22. Povećati podršku ekonomskoj otpornosti porodica sa osobama sa invaliditetom putem (djelimičnog) **pokrivanja troškova hrane, komunalija**, bilo kakvih novonastalih **troškova povezanih s invaliditetom**, kao i pružanje **podrške** njihovom (ponovnom) **zapošljavanju**.

P23. Osigurati **pravnu i savjetodavnu podršku** osobama sa invaliditetom radi ostvarivanja prava, posebno onih koja se tiču socijalne zaštite, zdravlja i zapošljavanja.

P24. Obratiti posebnu pažnju na **žene, potencijalne žrtve nasilja u porodici**, i pobrinuti se da su im **dostupne sve usluge** vezane za borbu protiv nasilja u porodici (uzimajući u obzir da se neke osobe mogu suočavati sa oštećenjem vida ili sluha).

P25. Prilagoditi **mjere fizičkog distanciranja** specifičnim potrebama osoba sa invaliditetom i njihovim asistentima. Takođe, prilagoditi **formu informisanja i prateće materijale** osobama sa invaliditetom, naročito onima sa oštećenjem vida ili sluha. Prilagoditi formu **dostupnih usluga** osobama koje trenutno nisu u stanju

da ih koriste, poput pisane psihološke podrške licima koja nisu u mogućnosti da koriste telefonske servise.

ŽRTVE RODNO ZASNOVANOG NASILJA

P26. Razviti (ili kontinuirano unaprijeđivati postojeće) **protokole i standarde postupanja** koji će podstaći razvoj boljeg međuinstitucionalnog mehanizma koordinacije za sprovođenje politika u vezi s rodno-zasnovanim nasiljem. Nastavak redovnog dijaloga sa organizacijama civilnog društva i organizacijama za prava žena. **Podrška ženama i djevojkama iz romske zajednice** iziskuje posebnu pažnju.

P27. Osmisliti i pokrenuti aktivnosti za **podizanje svijesti javnosti o rodno-zasnovanom nasilju** i osnažiti žene da takvo nasilje prijavljuju, čak i u kriznoj situaciji koja je posljedica COVID-19. Osigurati da aktivnosti i komunikacija sa zajednicom podrazumijevaju i informacije o riziku od povećanog nasilja u porodici, riziku od seksualne eksploatacije djece, kao i informacije o tome koje su usluge dostupne, uključujući komunikaciju sa žrtvama nasilja koje se nalaze u izolaciji sa partnerima.

P28. Napraviti plan u slučaju povećanja broja slučajeva rodno-zasnovanog nasilja i/ili povećanja stepena ranjivosti i potreba žrtava rodno-zasnovanog nasilja; ojačati i riješiti nedostatke sistema upućivanja i pružanja usluga koji su usmjereni na žrtve.

P29. Servisi poput **telefonskih linija za pomoć, kriznih centara i skloništa** moraju biti u dovoljnoj mjeri finansijski podržani za rad tokom epidemije i kasnije u toku ekonomskog oporavka. Dodatno istražiti kako tehnologija može doprinijeti u borbi protiv rodno-zasnovanog nasilja. Razmotriti pružanje pravne i psihološke podrške, imajući u vidu rodne razlike u pristupu tehnologiji.

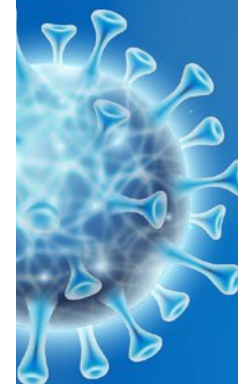
P30. Uvesti socio-ekonomske mjere usmjerene na žrtve svih oblika nasilja uzimajući u obzir specifičnosti njihove ranjivosti i situacije. Posebno obratiti pažnju na žrtve seksualnog nasilja, uključiti mjere koje bi im garantovale sigurnost posla tokom boravka u skloništim.

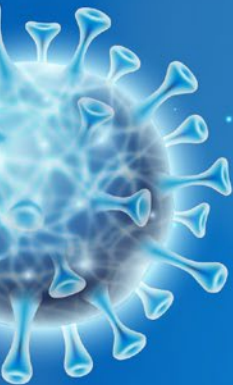
DJECA ŽRTVE/SVJEDOCI NASILJA

P31. Povećati mjere zaštite djece od nasilja, uključujući i onlajn nasilje, koje predstavlja poseban rizik s obzirom na povećanu aktivnost djece na internetu i društvenim mrežama u vrijeme epidemije. Poseban naglasak treba staviti na ulogu roditelja i nastavnika. Neophodno je **poboljšati i promovisati mehanizme prijavljivanja nasilja** koji su prilagođeni djeci.

P32. Obezbijediti **programe podrške roditeljstvu** kako bi se roditeljima iz ranjivih zajednica, a naročito samohranim roditeljima i onima koji imaju istoriju upotrebe psihoaktivnih supstanci, pomoglo da se izbore s pritiscima.

P33. Kreatori politika treba da pripreme **jasne smjernice o starateljstvu i podršci djeci** tokom epidemije, imajući u vidu šta je najbolji interes djeteta i prepoznavanje nenasilnog roditelja u donošenju odluke.

DOMICILNI ROMI

R34. Nastaviti i povećati podršku **društveno-ekonomskoj otpornosti** romskih porodica kroz (djelimično) **pokrivanje troškova njihove ishrane, lijekova, higijenskih proizvoda, računa za vodu i električne energije, održavanje** njihovog (ponovnog) **zapošljavanja** i osiguravanje da preporuke i prilagođene relevantne informacije o mjerama u vezi s COVID-om-19 redovno stižu do ove populacije.

IZBJEGLICE, TRAŽIOCI AZILA I OSOBE U RIZIKU OD APATRIDIJE

P35. Osigurati da izbjeglice (azilanti), tražioci međunarodne zaštite i osobe u riziku od apatridije budu **obuhvaćeni svim budućim socio-ekonomskim mjerama**, kako bi se ublažio uticaj mjera koje su usvojene u cilju suzbijanja širenja COVID-a-19 i pokretanja društveno-ekonomskog oporavka.

OSOBE U PRITVORU I ZATVORU

P36. Neophodno je razmotriti **poboljšanje uslova za održavanje lične higijene** (voda, sapun, dovoljan broj kreveta) i infrastrukture koja je neophodna u pritvorskim jedinicama policije širom zemlje sa posebnim fokusom na one prostorije u kojima su identifikovani specifični problemi.

P37. Neophodno je **jačati kapacitete stručnjaka** kako da pruže podršku i tretman djeci u sukobu sa zakonom u slučaju kriznih situacija kao što je epidemija.

P38. Koliko god da je moguće, **implementirati alternative pritvoru** koji se treba koristiti samo kao posljednje rješenje.

P39. Osigurati i povećati adekvatnu **psihosocijalnu podršku** osobama u pritvoru kako bi se adresirala praznina nastala zabranom posjeta članova porodice.

LGBTI POPULACIJA

P40. Obezbijediti podršku da se osigura **kontinuitet savjetovanja i usluga vršnjačke podrške** LGBTI osobama od strane relevantnih institucija, posebno organizacija za zaštitu LGBTI prava.

P41. Podržati sklonište za LGBTI populaciju u Podgorici i obezbijediti **finansijsku pomoć** kroz nevladine organizacije za smještaj pripadnicima LGBTI zajednice koji uslijed gubitka prihoda zikuju beskućništvo ili povratak u kućna okruženja koja teško prihvataju različitost.

P42. Podizati svijest o riziku od nasilja i diskriminacije sa kojim se suočavaju pripadnici LGBTI zajednice. Pozvati javnost da poštuje njihova prava i članove LGBTI zajednice da prijavljuju takve incidente uz uvjerenje da će oni biti procesuirani.

P43. Podržati **uspostavljanje elektronskog sistema** za podnošenje pritužbi za nasilje, diskriminaciju i druga krivična djela policiji.

P44. Osigurati **uključivanje LGBTI zajednice** u programe **traženja posla** i u programe **socijalne zaštite**, uključujući i podršku u **hrani i lijekovima**.

